

G‘AFUR G‘ULOM SHE‘RIYATIDA SHOIR SHAXSIYATI TASVIRI

Matyoqubova Tozagul Rajapovna,
filologiya fanlari nomzodi, dotsent

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.15206884>

Annotatsiya. Ushbu maqolada G‘.G‘ulomning tabiat tasviriga bag‘ishlangan she‘rlari o‘rganilgan. Unda shoirning she‘rlari tahlili misolida ijodining o‘ziga xos qirralari yoritilgan. G‘.G‘ulom she‘riyatida tabiatning shoirona ifoda etilishi kuzatilib, muayyan umumlashmalar chiqarilgan.

Kalit so‘zlar. She‘r, tuyg‘u, lirik kechinma, falsafiy umumlashma, ruhiy kechinma, peyzaj tasviri, badiiy mahorat.

Badiiy adabiyotda hayot ifodasi xususida ko‘pgina tadqiqotlarda qimmatli ma‘lumotlar keltirilgan. Mashhur rus tanqidchisi V. Belinskiy ta‘kidlaganidek: **“Poeziya hayot ifodasidir yoki yanada to‘g‘rirog‘i, hayotning o‘zidir. Bugina emas, poeziyada hayot chinakam voqelikdan ko‘ra hayotiyroq namoyon bo‘ladi”** [1. 99]. Bunga taniqli o‘zbek shoiri G‘.G‘ulom she‘riyatidan ko‘pgina misollar keltirish mumkin.

Bilamizki, ona yerimizning shimoliy yarim shari, xususan mo‘tadil mintaqa bo‘lmish O‘zbekistonda ham yoz eng issiq fasl bo‘lib, undan so‘ng salqin kuz boshlanadi. G‘.G‘ulom yozda pilla yetishtirish va undan ingichka ipak tolasini olish uchun sarflanadigan mashaqqatli mehnatdan tortib, uning tolalari yaltirab tuslanib-tovlanib turishigacha bo‘lgan jarayonlarni bir lahzada tasavvur etadi. Ipakka xos latif go‘zallikni nozik ilg‘arkan, sohir tabiatning noyob ehsonlarini hayolan qiyoslaydi. Xususan, g‘uncha - kurtakda gulning barcha qismlari shakllangan. Biroq, o‘sha gul bo‘rtmasi o‘sib rivojlanib, yozilguncha butun bir yoz fasli kerak.

Ikki qatim qizil ipak singari,

Bir g‘unchani turlaguncha o‘tdi yoz.

Nafasdan ham kelar kuzning asari

Yerda qizlar, ko‘kda marjon turna, g‘oz [11. 64].

“Har bir yangi she‘r – yangi bir hodisa. Demak, uning o‘z tabiati, o‘z kechinmasi, o‘z obrazlar jilvasi mavjud. Shunday ekan, umuman she‘riyatning barcha sehrli, nozik qirralarini to‘la qamrab olish mumkin emas” [7; 10]. Har bir she‘rning o‘z tabiati, obrazlar olami, kechinmasi bo‘lsa-da, badiiyatning shunday umumiy qonuniyatlari ham borki, ular she‘riy asar haqida universal tasavvur hosil qilishga yordam beradi. Buni chuqur anglagan G‘.G‘ulom atrofni shakllar, hidlar, ranglar

“O‘ZBEK FILOLOGIYASI: MUAMMO VA YECHIMLAR” mavzusidagi respublika ilmiy-amaliy anjumani

orqali idrok etadi. Shu ma'noda, uning poetik tafakkurida muhandislarga xos aniqlik, shoirona nafosat, rassomona fasohatli nigoh yorqin ko'zga tashlanadi. Zohiran qaralsa, kuzda bir xillik hukmron. Aytish mumkinki, sap-sariq va tussiz rang jilvalanadi. Biroq o'sha fasl yuqorida ta'kidlangan poetik nigoh bilan kuzatilsa, diyorimizdagi so'lim kuz manzaralarida milliy shakl, rang, ohang va hatto milliy ta'm hamda iforlarni ham tuyish mumkin:

Kuz faslidir, sharbat oqib yotadi,

Dala-shahar qay anorday mag'zi to'q.

Ifor hidga to'lib tonglar otadi,

Sidirg'a rang, bunday so'lim mavsum yo'q. [11. 64.)

Tabiat tasvirlari orqali shoir maktabga yo'l olayotgan yosh yuraklar qalbidagi kaptarday talpinishni ko'rsatadi. Inju-durday tizilishib o'tayotgan qizlarning nurli nigohlaridan o'qilgan mazmun, jarangdor va sho'x ovozlardan tuyilgan hissiy yasharish unga qalam tutqazadi. Chunki, bularning bari quyosh zarrin nurlari bilan vobasta bo'lib G'.G'ulomda xush kayfiyat, yorug' umidlar uyg'otadi.

Hammasining gul-gul ochgan chiroyi,

Hammasining qo'ltig'ida kitobi,

Hammasining sinflarda o'z joyi,

Hammasining yarqiroq oftobi [11. 64.]

Band misralari boshida takrorlangan "hammasi" umumlashtiruvchi so'zi lirik qahramon kuzatayotgan holat uning fikr-tuyg'ulariga ta'sir etishini ta'kidlashga xizmat qiladi. She'ning xushohangligini oshirib, mazmunni yanada kuchaytiradi. Zotan, G'.G'ulom bu bandda stilistik usul - anafora san'atini qo'llash orqali ma'noni kuchaytirishga erishgan. Shoir o'z ushalmagan orzu-armonlarini kelajak avlod istiqbolida ko'rarkan, ular o'qib-o'rganib yetuk va bilimdon nasl bo'lishiga astoydil xayrihohlik bildiradi. Baxt xazinasini bo'lgan ilm-fanga tashna quvnoq qizlarga boqarkan, o'z ko'nglida ajib bir qoniqish, ma'naviy kuch sezadi.

G'.G'ulom o'zbek xalqi qalbidagi tantilik, mehnatdagi sharaflilik intilish harorati, ulug'vor qudrati va g'ururni milliy ranglarda chizarkan, holat-manzaralarni yaqqol ko'rsatish barobarida o'z qalbidagi nekbin umidvorlik tuyg'usini ham oshkor etadi:

Tongdan ham ildamroq boradi chunki,

Yurak urishiga quyosh aralash...

G'ayratdan ter quyib, ivib boradi.

Umid manziliga quvib boradi. [11. 66]

“O‘ZBEK FILOLOGIYASI: MUAMMO VA YECHIMLAR” mavzusidagi respublika ilmiy-amaliy anjumani

Shoir ikkinchi jahon urushidan keyingi tinch va omon kunlar mazmunini mehnatda, yaratish, bunyodkorlik va fidoyilikda ko‘rgan. O‘zini o‘sha maqsadga safarbar etilganlar safida sanagan. Farovonlik keltiruvchi mehnat hamda mehnatkash inson, xalqlar do‘stligi mavzuida bitilgan she‘r va qo‘shiqlarida tenglik hamda hurram zamonani ulug‘lagan. Agar biz bu tipdagi she‘rlar mazmunini ular yaratilgan davr bilangina chegaralasaq, G‘.G‘ulomni madhiyaboz shoir sifatida tasavvur qilishimizga to‘g‘ri keladi. Afsuski, bunday xulosa shoir ulug‘vor shaxsiyati, uning go‘zal maqsad-intilishlari haqida noto‘g‘ri tasavvur tug‘diradi. Chunki:

Birinchidan tinchlik, tenglik, mehnatsevarlik, yaratuvchanlik, bunyodkorlik, fidoyilik g‘oyalari inson tafakkurining mahsuli. Ular ijtimoiy bo‘lish barobarida, ma‘naviy-ruhiy mohiyatga ham ega. Har qanday jamiyat odamlarni harakatga chorlashda mazkur g‘oyalarga ehtiyoj sezadi.

Ikkinchidan, G‘.G‘ulom lirik qahramoni zohiran davr bilan bo‘lsa ham, uning botinida millatimiz hayot tarzi, e‘tiqodiy qarashlari, ming yillik adabiy-madaniy merosimiz negizida shakllangan aqidalar yashaydi. Shunday ekan, shoir Sharqning farzandi o‘laroq tinchlik, tenglik, mehnatsevarlik, yaratuvchanlik, bunyodkorlik, fidoyilik haqida so‘zlaganida o‘z zamonasi ijtimoiy-siyosiy intilishlaridan ko‘ra kengroq, teranroq ezgu mazmunlarni ko‘zda tutgan.

Darhaqiqat, G‘.G‘ulom akademik shoir – faylasuf ijodkor edi. U real voqea-hodisalarni aniq ifodalash barobarida jarayonni kengroq, teranroq miqyoslar, romantik yuksaklikda tahlil etgan. Bizningcha, G‘.G‘ulom ijod onlarida reallikdan uzilib, *ideal o‘lchovga* o‘tgan. Shuning uchun bu ma‘naviy-ruhiy holat betakror fenomenal hodisa sanaladi. Demak, badiiy asarning barcha unsurlarini obyektiv reallikka keskin bog‘lab qo‘yish durust emas. Shoir muammoning ma‘naviy-ruhiy jihatlarini o‘z iroda-e‘tiqodi, tuyg‘u-kechinmalari, his-hayajonlari birligida idrok etgan va poetik aks ettirishga erishgan. G‘.G‘ulom qalbida kechgan kurashda: bunyodkorlik vayronkorlikni, ilmiylik g‘ayriilmiylikni, ezgulik yovuzlikni, tinchlik urushni, tenglik qullikni, ozodlik istibdodni, ma‘rifat jaholatni muqarrar tarzda mahv etadi. Shunday ekan, biz ruhan butun insoniyatga qondosh, jondosh, qarindosh ulug‘ shoirni jahon xalqlari orzu-armonlariga tuyg‘udosh sanashga haqlimiz.

Shoirning chaqiriq tipidagi quyidagi misralarida yillik paxta rejasini bajarib, marraga yetishga da‘vat ruhi hukmronday tuyuladi. Oltin eshikdan gulchambar ko‘tarib kelayotgan yor yaqinlashayotgan baxtdan nishona. Uchinchi misrada to‘la jamg‘arilishi lozim bo‘lgan “*yillarning g‘ururi*” tushunchasi orqali millat e‘tiqodi, ya‘ni o‘zbek xalqi lafzi halol el ekaniga ishora qilinmoqda. Binobarin, va‘dasida sobit

xalqimiz hech qachon, hech kimga boqimanda bo‘lmagan. U barcha zamonlarda ham mehnatlari samarasidan bahramand bo‘lishga to‘la haqli ekanini bilgan, amalda esa buning aksini ko‘rgan lirik qahramon: shunday kunlar uning yo‘lini poylab turganiga ishongisi keladi. Lirik qahramon ishonch bilan intilayotgan baxt quchog‘i bu istiqbolda yetishish lozim bo‘lgan manzil. Asl maqsad ham o‘sha “yor” ga peshvoz chiqib, uning qo‘lidagi gulchambarni olishdan iborat:

Oltin qopqalarda yo‘limiz poylab,
Gulchambar ko‘tarib kelmoqdadir yor.
Yillar g‘ururini to‘la jamg‘arib,
Baxtlar quchog‘iga yetishmak darkor. [11. 70].

Ushbu fikrlar mutlaqo tasodifiy tarzda tug‘ilmagan. Yuqorida ta’kidlanganiday, bunga birinchidan xalq qudratiga ishonch, ikkinchidan esa, sahovatli ona zamindan tuyilgan iftihor asos bo‘lgan. Shoirning:

Uch qultum sut kabi paxta berolur,
Onaxon yerimiz pok siyna kabi. [11. 70].

degan o‘xshatishini o‘qigan kitobxon ko‘z o‘ngida aniq manzara gavdalanadi. Biz uch qultum sut tushunchasi orqali chanog‘ida ochilib turgan oppoq paxtani tasavvur etamiz. Tasvirdagi bo‘rttirish va qiyoslash tufayli yuzaga kelgan ifoda yorqinligi ham e’tiborimizni tortadi. Chunki, G‘.G‘ulom chanoqdagi paxta va uch qultum sut uchun umumiy bo‘lgan oqlik, poklik, beg‘uborlik kabi belgi-xususiyatlarga tayanib, “kabi” ko‘makchisi vositasida real hayotiy buyumlarni qiyoslagan. Onaxon yerimiz va ona siynasi ham farzandlariga sahovatu himmat bobida bir-biriga mutanosib. Binobarin, shoir tashbehi haqiqiyini yuzaga chiqarishga erishgan. Natijada, so‘z san’atkori bizda pokizalik, beg‘uborlik hislari, faxr-iftihor tuyg‘ularini uyg‘otadi. Lirik qahramon kechinmalari va kitobxon o‘rtasidagi emotsional aloqani tiklashga erishadi.

Bizning bog‘da bodom boru
Bog‘in ekkam dadam bor.
Bizning bog‘ga kelsangiz-e,
Ekib qo‘ygan sadam bor. [11. 135].

Bodom ra’nodoshlar (anorgullilar oilasi) ga mansub daraxtu butalar bo‘lib, odatda sermoy va lazzatli mevasi uchun ekiladi. Uning erta bahorda, hatto barg chiqarishdan oldin oq va pushti rangda gullashi, g‘oyatda yorug‘sevar, qurg‘oqchilik va qorasovuqqa chidamli yuz, yuz o‘ttiz yilgacha yashashi, ya’ni bardoshli ekani, serhosilligi, pishgan kezda mevasining po‘sti yorilib, shirin mag‘zi ko‘rinib turishi

singari ko‘p fazilat-sifatlari xalqimiz, xususan shoir G‘.G‘ulom hayoti va tabiatiga nihoyatda mos keladi. Binobarin, shoir o‘z bog‘ida bodom o‘stirishi bejiz emas.

Emanlar oilasiga mansub sershoh va sersoya **sada daraxtining** bodom bilan yonma-yon eslanishi ham tasodifiy hol emas. Donishmand xalqimizning “*Sada soya berar, tol xoda berar*” degan maqolini eslasak, aynan shu daraxt tufayligina hovuz bo‘yidagi soya-salqin maskan fayz-tarovat kasb etgani ayon bo‘ladi. Shoir manzara tasvirini yorqin bo‘yoqlarda chizishda davom etarkan, bizni bola nigohi bilan ko‘rilayotgan bog‘ bo‘ylab hayoliy sayrga olib chiqadi.

Bizning bog‘da hovuzcha bor,
Hovuzchada baliqcha,
Men yaproqdan to‘lqinlarda
Suzdiraman qayqcha [11. 135].

Akademik B. Nazarov ta‘kidlaganidek, G‘afur G‘ulom she‘rlari qatiga “...reallikdan tashqari, orzu va ideal ham singishib ketgan” [6. 55]. She‘rning lirik qahramoni, avvalo, xalq orzu-istaklari, niyatlarini teran anglovchi va unga o‘zini darddosh, qismatdosh deb biluvchi kishidir. Yuqoridagi misralarni o‘qiganda hovuzchada suzayotgan tillarang baliqchalarga qarab beixtiyor xayol suramiz. Shubhasiz, ular bolaning yoshiga mutanosib tarzda atayin kichraytirilgan. Biroq, bolakay nainki hovuz va baliqcha, balki mayin epkinda paydo bo‘lgan to‘lqinlar bilan ham tillashadi. Yaproqdan qayiqchalar yasab shu to‘lqinlar uzra suzdirib zavqlanadi. Ajabo, suv uzra suzayotgan bu mo‘jaz qayiqchani u qay manzilga yo‘lladi ekan. Ehtimol, bir muddat kema darg‘asiga aylanib olis, mo‘jizakor mamlakatlar sari safarga chiqqan, yoinki jasur sarkarda qiyofasida lashkarlarini g‘animga qarshi jangga otlantirish uchun daryodan olib o‘tayotgandir. Har holda, uning quvnoq kayfiyati o‘z ishidan mamnun va xushnud darg‘anikidan mutlaqo kam emas.

Keling, do‘stlar lolalardan
Gul chanbarak to‘qiymiz.
Shod o‘ynashga haqqimiz bor,
Chunki, a‘lo o‘qiymiz [11. 135].

E‘tibor berilsa, egiluvchan va go‘zal lolalardan to‘qilgan chambarak jo‘ngina xalqa emasligi anglashiladi. Bizningcha, doira shaklidagi chambar ko‘hna charxning **ramzi**, hayot kemasini boshqarishga shaylangan aziz boshning bezagi. Demak, boshiga chambar kiygan navnihol bolaning ko‘nglida nafosat yuksaladi, fikrida olam haqidagi tasavvurlar ulg‘ayadi. Binobarin, she‘r lirik qahramoni: “*Keling do‘stlar*”, deya o‘z bo‘ysiralarini chorlarkan, shoir shu o‘yin asnosida ular qalbangina emas,

fikran ulg‘ayishiga ham ishoralar qilgan. Umuman, bog‘-hovlida chechak yozayotgan lirik qahramon – jajji bolakay quvnoq kayfiyati vatanning bir uzvida go‘zallik bunyod etgan dada – bog‘bon haqidagi o‘ylarimizdan bosim keladi. Nazarimizda, shu ulug‘vor tuyg‘uni yuqtirgan kitobxon anglyadiki, G‘.G‘ulom uchun eng ulug‘ gulzor – bu qadrdon oilasi, nafis gullar – sevimli farzandi arjumandlari. Aslida, shoir uchun nafaqat o‘z farzandlari, balki butun dunyoning erka, sho‘x, quvnoq va ayniqsa bilimdon bolalari jamiyat gullari, yurtning porloq ertasidir. Demak, qo‘li gul dada yaratgan bog‘ va chaman go‘zalligi inson, keng ma’noda esa, insoniyat yosh chechaklari – elning ertasiga atalgan. Ko‘rinadiki, G‘.G‘ulomning xalq va vatan taqdiri haqidagi fikr-qarashlari, shaxsiy-intim, ijtimoiy-psixologik hamda ma’naviy-axloqiy kechinmalari lirik qahramon – tasavvur qilinadigan shaxs qalb-qiyofasida markazlashgan. Lirik qahramonning mavzu va muammolar haqidagi fikr-o‘ylari, ruhiy-psixologik kechinmalari G‘.G‘ulomdan mutlaqo ajralgan hodisa ham emas. Uni shoir shaxsiyati bilan bog‘liqlikda idrok etishgina bizni to‘g‘ri va xolis xulosalar sari yetaklaydi.

Adabiyotlar:

1. Belinskiy V. G. Adabiy orzular. –T.: Adabiyot va san‘at, 1977.
2. Matyoqubova T. G‘afur G‘ulom badiiyati. – T.: Fan va texnologiya, 2006
3. Matyokubova, T., & Yakubov, I. Laboratory works of Gafur Gulam: poetic image and imagery. Journal of critical reviews. 2020, № 7, pp. 28-37.
4. Matyakubova T.R. Poetic character and its specific features // Theoretical & Applied Science. – Marseille, 2015. pp. 40-43
5. Matyokubova, T. Poetic imagery of nature // Theoretical & Applied Science, 2023. 02 (118). Pp. 521-524
6. Matyokubova T. G‘afur G‘ulom she‘riyatining poetik jozibasi (Shoirning “Kuzatish” va “Sog‘inish” she‘rlari tahlili misolida) // Uzbekistan: yozyk i kultura . 2024. № 2. – B. 88-98
7. Nazarov B G‘afur G‘ulom olami. – T.: «Fan», 2004
8. Sarimsoqov B. lirikada badiiy tafsil // O‘zbek tili va adabiyoti, 1992. – № 5-6. – B.10 -12.
9. G‘afur G‘ulom. Mukammal asarlar to‘plami. 12 tomlik. T.1. – T.: Fan, 1983
10. G‘afur G‘ulom. Mukammal asarlar to‘plami. 12 tomlik. T.2. – T.: Fan, 1984
11. G‘afur G‘ulom. Mukammal asarlar to‘plami. 12 tomlik. T.3. – T.: Fan, 1984
12. Islomjon Yakubov Transformation of aesthetic views and modern uzbek novel. Theoretical & Applied Science. 2017. №12. 120-125
13. Yakubov I/ Socio-Genetic Factors Of Changes In The Character Of The Main Character. Texas Journal of Medical Science. 2024. Vol 29. Pp. 123-125
14. Yoqubov I. Erkin A‘zamning “Zabarjad” kinoqissasida qahramon botinidagi evrilishlar tasviri // Uzbekistan: yozyk i kultura . 2024. № 2. – B. 66-77
15. Yokubova S.I. Jadid she‘riyatida peyzaj bilan bog‘liq poetik obrazlar tasviri // O‘zbekiston:til va madaniyat. – Toshkent, 2022, № 3. – B. 42-54.
16. Yokubova S.I. Jadid she‘riyatida ramzlar: semiotik va germeneytik talqin // O‘zbekiston: til va madaniyat. – Toshkent, 2023, № 3. – B. 79-90.